

ՊԱՂԵՍՏԻՆԵԱՆ ԴՐԱՒՍՏ

ՊԱՂԵՍՏԻՆԵԱՆ ԴՐԱՒՍՏ ՄԸ

(Նարոնականութիւն՝ ԱՊՅԻՍ - ՅՈՒՆԻՍ ԹԻՒՆԻ, 1940)

5. — Եղեմը՝ Բաբելոնի մէջ. — Տա-
րինեի է ի վեր սակայն երկրաւոր Դրախտը
Բաբելոնի մէջ տեսնել ուղղողները հետեւող-
ներու ահագին թիւ մը ունեցան։ Ժիշտ
պիտի չըլլար անշուշտ ըսել որ այս կար-
ծիքը բոլորովին նոր է. անիկա կը հասնի
մինչև Կալվին, որ առաջինը եղաւ Դրախ-
տը Բաբելոնի մէջ դնել ուղղողներուն, ա-
ռանց սակայն յաջողելու ճշգիւ անոր բուն
տեղը։ Զարմանալին հոն է որ հակառակ
Ս. Դրոց ճշգիւ նկարագրութեան և գետե-
րու որոշ անուններուն, Կալվին Փիտան ու
Գեհոնը կը նոյնացնէ եփրատի և Տիգրիսի
հետ, ուղեկով ընդունիլ տալ այն պատճա-
ռաբանութիւնը՝ թէ երկու գետերն ալ, եփ-
րատ ու Տիգրիս, իրենց միացման կէտէն
վեր, երկուքի բաժնուած են իրենց գետա-
կիցներով, առանց սակայն նկատի առնելու
որ իր այս տեսակէտը անընդունելի է Ս.
Դրոց համար ու անոր բովանդակութեանը
հետ՝ անհաշտ, ու Կալվին չուզեր նոյնիսկ
զխանալ թէ Պարսկային Մոցին մէջ թափող

եփրատի ու Տիգրիսի զոյգ գետաբերանները
հնուիցէն մէջ գոյութիւն ունէին միմէյ,
իրականութեան մէջ անոնք գոյութիւն չու-
նէին ու շատ վերջերս է որ անոնք կաղ-
մուեցան։ Այսքան խախուտ ըլլալով հան-
դերձ Կալվինի կարծեաց հիմերը, անոնք
իրենց հետեւողները ունեցան յայտնի առ-
տուածաբաններու և ալլոց մէջ։ Եւրոպ մէկ
դարէ ի վեր ասորաբաններու կողմէ կա-
տարուած պեղումներով երեւան ելած նո-
րագոյն յայտնութիւններ, նոր նպաստներ
բերին Դրախտը Բաբելոնի մէջ գնողներուն.
ու ա՛յնքան զօրաւոր փաստեր՝ որ այնպէս
կարծուեցաւ թէ խնդիրը հիմնովին լուծ-
ուած էր։ Երեւան հանուած յայտնութիւն-
ներ հաստատեցին որ Քաղզէս-Ասորեստան-
ցիները իրենք ալ ունէին Եփրայեցոյց ա-
ւանդութիւններուն նմանը, ի մասին մարդ-
կութեան ծագման, աշխարհի ստեղծագոր-
ծութեան և ջրհեղեղի. նոյնիսկ տեղի կար
խորհելու որ կարելի պիտի ըլլար երեւան
հանուած սեպագիր արձանագրութիւննե-
րուն մէջէն դուրս բերել կաւէ քանի մը
տախտակներ ուր նկարագրուած ըլլար նա-
խամարդուն կեանքը։ Այս յոյսը մինչև այ-
սօր չիրագործուեցաւ բոլորովին, բայց ա-
սորեստանեան դրախտին նախամարդուն
քանի մը հետքերը գտնուեցան. ու գտնուե-
ցան նոյնիսկ քանի մը յիշատակաբաններ՝
ուր յաճախ քանդակուած կը տեսնենք Դը-
րախտին մէջ տնկուած նուիրական ծառին
նկարը։

Ճրացող դմբէթէն՝ կը հեղու լոյսը, հան-
գարտալիք ու քաղցր, ծաղկեցնելու Տա-
ճարին ամբողջը՝ իբրեւ միւսնոյն ատեն խոր-
հրգագոր և պարզօրէն շնորհալի ներդաշ-
նակութիւն մը։

Հայկական եւ Ռոման ճարտարապե-
տութեանց ինքնադրոշմ երկու գեղեցկու-
թիւնները կը զօդուին այսպէս այս տաճա-
րին մէջ, զայն զարձնելու՝ գլխաւոր պար-
ծանքներէն մին Հայկական երուսաղէմին։

Ըստ ամենայնի շնորհաւորելի՝ հետե-
ւաբար՝ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Եկեղե-
ցիին այս վերանորոգումը՝ որուն մէջ բեր-
ուած էական ոգին և ուղղութիւնը մաղ-
թելի պիտի ըլլար որ ներշնչէր նոյնիքն
Հայաստանեայց Եկեղեցոյ ընդհանուր վե-
րանորոգումին գերագոյն գործը . . .

Շ. Ռ. ՊԵՐՊԵՐԵԱՆ

Թէլ-Ամառնայէն գտնուած կաւէ տախ-
տակ մը, որ ներկայիս Պերլինի թանգարանը
կը մնայ, Ատաբա անունով մարդու մը մէկ
աւանդաժէպը կը պատմէ, ուր շատ մը գի-
ծեր կը նշմարուին որոնք առանց նմանու-
թեան չեն նախահայր Ագամի զրաւոր ա-
ւանդութեան հետ։ Ատաբա, իր կարգին նա-
խահայրն է արդէն Քաղզէս-Ասորեստան-
ցիներուն, ու որդին՝ էա չաստուծոյն։ Թէեւ
էա իր Ատաբա որդւոյն իմաստութիւն տուած
էր, բայց անոր շնորհած չէր անմահութիւն։
Ան կը բնակի Երիտու երկրին մէջ, ուր կը
խնամուի չաստուծոյ բազինին մէջ։ Օր մը
Ատաբա կը կուռի հարաւային հովին հետ և
անոր թեւերը կը խորտակէ։ Այն ատեն եր-
կինքի չաստուած Անու, գինք իր ատեանը
կը կանչէ։ Դատարան ներկայանալէ առաջ,
ուրիշ հրահանքներու կարգին, էա իրեն կը

յանձնարարէ չուտել երբեք իրեն ընծայուելիք մահուան հացը, ու չխմել նոյնպէս իրեն բերուելիք մահուան ջուրը: Եւ արդարեւ, Անու իրեն կը ներկայացնէ կենաց հացն ու կենաց ջուրը, այնպէս որ Ատաբա հաւատարմաբար հետեւած ըլլալով իր հօրը պատուէրներուն, անմահութիւն ժառանգելու առիթը կը կորսնցնէ, բայց չի գրկուիր այն հանդերձանքէն՝ զոր իրեն կը նուիրէ Անու չաստուած: Հակառակ աչքառու խոշոր տարբերութիւններ գտնուելուն, կարելի է անտեսել յարաբերական այն քանի մը կէտերը՝ որոնք գոյութիւն ունին Ագամի պատմութեան և Ատաբայի աւանդութեան միջև: Հո՛ս, նկատի առնելիք գլխաւոր կէտը այն է որ ըստ բարեխոնական աւանդութեան, նախամարդը կը բնակի Երիտու, որով ինքնին քննել պէտք կ'ըլլայ թէ եղիմ և Երիտու միևնոյն երկիրը չ'են արդեօք և թէ մէք է Երիտուի տեղը: Այս ուղղութեամբ չատ մը ասորագէտներ աշխատած են, գլխաւորաբար Ֆր. Տելիչ, որ խնդիրը ուսումնասիրած է *ex professo*: Իր *Wo lag des Paradies?* գիրքովը այն տեսութիւնը կը պաշտպանէ՝ որ Եգիմ կը գտնուէր Բաբելոնի մօտ և նոյն քաղաքի հարակիցումը, հո՛ս որ կը կոչուի Քար-Տունիաս կամ Կան-Տունիաս, «Տունիաս չաստուածոյ պարտէզը», որ նշանաւոր էր իր պողաբերութեամբ և իր ջուրերուն առատութեամբը: Բրօֆ. Տելիչէն առաջ, Հանրի Ռոլինսոն առաջինը եղած էր այս նոյնացումը պաշտպանողներուն: Քար-Տունիաս եփրատի ջուրերովն է որ ոռոգուած է ա՛յլ աւելի ուր գետը շատ աւելի բարձրէն կը հոսի, քան Տիգրիսը, բայց որ կ'ոռոգուի նոյնպէս այս վերնոյն ջուրերէն: Ըստ Տելիչի, Փիսոնն ու Գիհոնը եփրատի յորձանքներէն բաժնուած և Բաբելոնի ստորոտէն անցնող երկու ջրանցքներ են: Առաջինը՝ Փիսոն՝ արևմտեան կողմի Բալլագորասն է, որ կ'ոռոգէ Եւրատի երկիրը, որ մաս կը կազմէ Սուրիոյ անապատին, որ սահմանակից է Բաբելոնին և ուրկէ առնօք ոսկի կը հանուէր: Երկրորդը, այսինքն Գիհոն, Արահուի ջրանցքն է, որ կը թրջէ հին Արաքսի քաղաքի աւերակները: Բրօֆ. Տայսել կարծիքը քիչ մը կը տարբերի. ան երկրային Դրախտը կը դնէ Երիտուի մօտերը, էս նուիրական քաղաքին մէջ, այժմու Ապու-Շարէինը: Ժիշտ է երիտու ներկայիս չորս

կողմէն շրջապատուած է հողով, բայց առնօք ան եփրատի գետաբերանին մօտն էր, ծովեզերքին վրայ, ու Բրօֆ. Jeosen արձանագրութիւն մը կը յիշէ ա՛յն տեղւոյն յատուկ՝ ուր «գետերու բերանը», եփրատի ու Տիգրիսի գետաբերանները, յիշուած են Երիտուի առթիւ: Երիտուի մերձականները պարտէզ մը կար առնօք, սրբալայր մը, ուր կ'աճէր կեանքի ծառը, արմաւենի մը՝ որուն լազուարթ արմատները տնկուած էին երկրի խորքին մէջ. իր դիրքը ցոյց կուէր աշխարհի կեդրոնը, իր սաղարթները կը կազմէին Բահու չաստուածուհիին անկողինը, ու Թամուզ չաստուած կը բնակէր ա՛յն սրբալայրին մէջ՝ որ շինուած էր իր ճիւղերուն շուքին ներքև և ուր ո՛չ մի մահկանացու մարդ մտած էր: Այս նուիրական ծառը յաճախ ներկայացուած է ասորաքաղաքական շէնքերու վրայ, ուր զիւրութեամբ կը ճանչցուի Մենզոյ մէջ պատմուած երկրային Դրախտի ծառը: Ըստ Բրօֆ. Sayceի բացատրութեան, եղեմական գետը հետեւալ կերպով կը բաժնուէր չորս ճիւղերու: Եգիմ-Երիտուն կը գտնուէր Պարսից Մոցի փերուն վրայ: Քրիստոսէ 2000 տարի առաջ, Բաբելոնացիք իբր գետ մը կը նկատէին Պարսից Մոցը, *nar marratum*, «աղի գետ», որ էր աղի գետը կամ աղի ջուրը: Այդ շրջանին ո՛չ միայն եփրատն ու Տիգրիսը կը թափէին նոյն ծոցին մէջ, այլ ուրիշ գետերու ընթացքներ ալ: Եւ որովհետեւ ծովախաղացքը (*marée*) բաւական մը կը բարձրացնէր գետերու անկողինին մէջ գտնուած աղի ջուրը, այդ միևնոյն գետերու բերաններուն ակնադրիւր (*source*) առնուել տրուեցաւ ու այսպէս Տիգրիսը, Եփրատը, Գիհոնն ու Փիսոնը դարձան Պարսից Մոցին ճիւղաւորումները: Կ'արժէ դիտել սակայն որ ասորեստանեան արձանագրութեանց մէջ Փիսոնի և Գիհոնի անունները յիշատակուած չեն, բայց բազմաթիւ ասորաբաններու հետ կարելի է ջրանցքներ տեսնել այս երկու մեծ գետերուն մէջ: Ըստ Fr. Hommelի, Բաբելոնացիք ծանօթ էին, Երաշեցիներուն պէս, Դրախտի չորս գետերուն: Hommel, սակայն, իր ուղածին պէս կը ճշդորոշէ դանոնք, բայց ինչպէս որ փութացինք ըսելու, ասորեստանեան գրականութեան մէջ ո՛չ մի հետք կայ Փիսոնի և Գիհոնի անունները յիշեցնող: Չորս գետ-

բու մեկնութիւնը Ս. Գրոց բոլոր վերծա-
նողներէն նկատուած է խնդրոյն ամենէն
խոցելի կէտը: Եզեմական Դրախտէն թղթող
գետերէն երկուքը յայտնի են, կ'ըսեն ա-
նոնք, բայց յայտնի է է թէ որո՞նք են մնա-
ցեալ երկուքը: Ինչ որ ալ ըլլայ սակայն,
սեմական և արիական աւանդութիւնները
պահած են երկրային Դրախտի յիշատակը:
Թէ և մննդոց զիրքի պատմութեամբ ինչ բոլոր
տարրերը չեն անսնուիր ասորեստանեան
աւանդութեանց մէջ, բայց և այնպէս հան-
կան բաւական տարրեր, պահ մը ենթագրե-
լու որ Դրախտը Ասորիքի մէջ էր: Այսպէս
կարեւոր տարրեր են նիւնուէէն գտնուած ա-
սորա-քաղղէական սրբազան ծառի մը քան-
դականկարը և Լուվրի թանգարանը պահած
ասորեստանեան նաւիրական ուրիշ ծառ մը,
որուն քով կեցած է Սարկոն թագաւոր, ու
վերջապէս ասորա-քաղղէական հիւսաքան-
դակ կնիքի մը վրայ տեսնուած մեր առաջին
նախածնողաց օձէն խաբուելու նկարը:

Նոյն աւանդութիւնները կան նաև Ա-
բարներու և Իսլամներու մէջ, որոնք յայտ-
նի է թէ չառ բան փոխ առած են Ս. Գիր-
քէն: Ասոնք ընդհանրապէս Ասիոյ մէջ կը
գնեն Եգիպտոս, ըլլա՞յ Սուրիոյ մէջ՝ Դամաս-
կոսի մօտերը, կամ Քաղղէաստանի մէջ,
ըլլայ Պարսկաստանի մէջ, ըլլայ Նոյնիսկ
Սերանտիպ կամ Սէյլան կղզիին մէջ: Արիա-
կան ժողովուրդներն ալ այնպէս կը հաւա-
տան որ նախամարդը ստեղծուած է Կեղբո-
նական Ասիոյ բարձրաբերձ լեռներուն վրայ,
մեծ գետերու ակնաղբիւրներուն մօտ: Ի-
րանեանները մարդկային ցեղի որբանը կը
գնէին երկրիս հիւսիսակողմը, Ալպորճիի
վրայ, որ կը կազմէր աշխարհի բեւեռն ու կե-
զրոնը, և որ կը բարձրանար մինչև երկինք,
և ուրիշ ծնունդ կ'առնէր Արտաի-Քուրս
երկնային ակնաղբիւրը, առուններու պալա-
տը կոչուած, որ կը պահէր հառմա կենաց
ծառը և ուր կը թափին չորս գետերը: Զեն-
տական գիրքերը Նյիմայի մէջ ցոյց կու-
տան ոսկեգարու ներկայացուցիչը խտէալ
շրջանի մը՝ ուր կեանքը ամէն կերպով հա-
ճոյք ու վայելք էր միայն: Յոյներն ու Լա-
տինները սակայն ոսկեգարը կը գնէին մարդ-
կային գոյութեան սկիզբները:

Հալեպ

ԱՐՏԱՒԱԶԻ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

(Ծառահէտ)

ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՀԱՄԱՐ

ԵՐԵՄԻԱ ԶԷԼԷՊԻ

Հիմա, այս մեծ անուններուն վրայ
արդի զգացումներուն ուս փաստէն վերջ,
բարի կղէք կարգաւու

Նոր գերազանց փառօք բերեալ ցնձայ հարսն անկին,
Անա հորոգ զովես յարմար զիմն սմանչիցն հորածին:
[Ին],
Զի թէ արիին խեղի զիմն փրկեալ զսեւ իսրայ-
Անա անդէն ի դարձ եղեալ ընդ առաջեալ Բեղոր որդին:

ԱՂԵՐՍ ՀԱՐՍԻՆ

Յառնելն Բա առ ի խնդիր ի հրապարակս ընդ փողոցին
Անա նա իմ եղբոր որդին միթէ տեղի արք հանդէսին:

Եղբոր որդին իմ անց զինեւ և ոգի իմ ել ընդ բանին.
Անա նա աչք իմ լի ցողով, միթէ տեղի փրկեալ ընդ բանին:

Ո՛ր ընթացաւ և ո՛ր գայաւ և ո՛ր զիմն զոյս արեւին,
Անա ընթացս իմ տալիս, միթէ տեղի փրկեալ անկին:

[Իմայ].
Աչք հորա է իբր զաղաւնիս, լուսցեալ կարամբ չորս բազ-
է անտ հորա ոսկի մաքեալ լրցեալ ակամբ շափիկային:

Շրթունք հորա շուրմի բուրն, ծնօք հորա տես կնդրուի.
Կախորդ հորա լի հաղորդեալ, ամենեւին յոյժ ցանկալի:

Տեսիլ հորա իրեւ զընտրեալ եղեւնայիս Լիբանանի.
Անա այն է եղբոր որդին այն մեծաւոր 'ւ իմ սիրելի:

Օն և օն անց իմ օրորոք, եթէ տեղի աղղեցէ ինձ,
Մինչև կալայց և ոչ բողից. համբարեցից զիմ ցանկալի:

Ի կողկողեղ առ ի հարցմունս՝ որոնեւ Բա արտաւազին
Անա նա զայ լեռանց բարձանց սասիկ սիրով ի մեզ մեծին:

(Թիւ 892 ձեռ. Պսմ. Հրակիզութեան, էջ 218-29)

Այսպէս կը սկսի խորհրդապաշտ(*) այն
քերթուածը, ուր, Անեղին հարսը, Եկե-

(*) Այս քառիս սալ իւր հիմն-հիմն Դա-
ն-Բե-Բե, ինչպէս կ'ընենք հին գրականու-
թիւններէ վերջուած գործերէն ոմանց համար:
Յայտնի է, եւրէ Երէ-Եր խորհրդապաշտ ֆեր-
ուածներ են: Առանց ազգութեան քննարկի
յաւակնոս վերլուծումներէն որոնք զիւր մը չու-
նին յաւանի ևնդիական մատուցանելու ևսին,
հոս կ'ընենք մեզի պարզապէս իրողութեանց
ստեղծ: Երեւանի ֆերուածը իրեւ կապապար
կ'օգտագործէ Սողոմոնի ծանօթ ֆերուածը, որ